

॥ कपिलमुनिप्रणीत तत्त्वसमास ॥

अथातस्तत्त्वसमासः ॥ १ ॥
अष्टौ प्रकृतयः ॥ २ ॥
षोडश विकाराः ॥ ३ ॥
पुरुषः ॥ ४ ॥
त्रैगुण्यम् ॥ ५ ॥
संचरः प्रतिसंचरः ॥ ६ ॥
अध्यात्ममधिभूतमधिदैवं च ॥ ७ ॥
पञ्चाभिवुद्धयः ॥ ८ ॥
पञ्च दृग्योनयः ॥ ९ ॥
पञ्च वायवः ॥ १० ॥
पञ्च कर्मात्मानः ॥ ११ ॥
पञ्चपर्वा अविद्या ॥ १२ ॥
अष्टाविंशतिधाऽशक्तिः ॥ १३ ॥
नवधा तुष्टिः ॥ १४ ॥
अष्टधा सिद्धिः ॥ १५ ॥
दश मौलिकार्थाः ॥ १६ ॥
अनुग्रहः सर्गः ॥ १७ ॥
चतुर्दशविधो भूतसर्गः ॥ १८ ॥
त्रिविधो बन्धः ॥ १९ ॥
त्रिविधो मोक्षः ॥ २० ॥
त्रिविधं प्रमाणम् ॥ २१ ॥
॥ इति ॥

Encoded by Haresh Bakshi hbakshi@soundofindia.com

The notes corresponding to numbers and items:

अष्टौ प्रकृतयः ॥ २ ॥

jaDatattva has two categories: prakRiti and vikRiti. The eight prakRiti-s are: 3 pradhaana 1) muula pprakRiti 2) mahattattva 3) ahaMkaara; and five tanmaatras: 4) shabda 5) sparsha 6) ruupa 7) rasa 8) gandha.

षोडश विकाराः ॥ ३ ॥

They are: 5 sthuula bhuuta [1-5]; 11 indriya-s [6-16]

5 sthuula bhuuta-s 1) aakaasha 2) vaayu 3) agni 4) jala 5) pRithvii
5 GYaanendriya-s 6) shrotra 7) tvachaa 8) netra 9) rasanaa 10) ghraaNa
5 karmendriya-s 11) vaaNii 12) hasta 13) paada 14) upastha 15) guda

and 16) manaH

त्रैगुण्यम् ॥ ५ ॥

they are: 1) sattva 2) rajas 3) tamas

पञ्चाभिबुद्धयः ॥ ८ ॥

The 5 'vRitti-s' of buddhi are:

1) pramaaNa 2) viparyaya 3) vikalpa 4) nidraa 5) smRiti

पञ्च दृग्योनयः ॥ ९ ॥

5 GYaanendriya-s: 1) shrotra 2) tvachaa 3) netra 4) rasanaa 5) ghraaNa

पञ्च वायवः ॥ १० ॥

5 life forces: 1) praaNa 2) apaana (30 samaana 4) vyaana 5) udaana

पञ्च कर्मात्मानः ॥ ११ ॥

karmendriya-s: 1) vaaNii 2) hasta 3) paada 4) upastha 5) gudaa

पञ्चपर्वा अविद्या ॥ १२ ॥

The avidyaa-s, the 5 knots or joints, are:

1) avidyaa 2) asmitaa 3) raaga 4) dveshha 5) abhinivesha

अष्टाविंशतिधाऽशक्तिः ॥ १३ ॥

11 ashakti-s exist on the annihilation of the 11 indriya-s.

17 ashakti-s arise from the buddhi: 9 opposites of the 9 tushhTi-s

see —14—; and 8 opposites of siddhi-s, i.e. asiddhi-s see —15—.

नवधा तुष्टिः ॥ १४ ॥

Of the 9, 4 are adhyaatmika [1-4], and 5 are baahya [5-9].

1) prakRiti 2) upaadaana 3) kaala 4) bhaagya

5) shabda-tushhTi 6) sparsha-tushhTi 7) ruupa-tushhTi

8) rasa-tushhTi 9) gandha-tushhTi

अष्टधा सिद्धिः ॥ १५ ॥

They are as under; their opposites are the 8 asiddhi-s:

The 8 siddhi-s: 1) uuha 2) shabda 3) adhyayana 4) suhRit-

praapti 5) daana 6) aadhyaatmika duHkhahaana 7) aadhibhautika

duHkhahaana 8) aadhidaivika duHkhahaana

दश मौलिकार्थाः ॥ १६ ॥

10 muula dharma-s : 1) astitva 2) saMyoga 3) viyoga 4) sheshhavRittva

5) ekatva 6) arthavattva 7) paraartha 8) anyataa 9) akartRitva 10) bahutva

चतुर्दशविधो भूतसर्गः ॥ १८ ॥

The 14 bhuuta worlds are: The bhuuta-s, here, are deva-s, having

8 daivika sRishhTi-s [1-8];

5 tiryak yoni-s ("animal/lower worlds") [9-13];

1 human world [14].

1) braahma 2) praaJaapatya 3) aindra 4) daiva 5) gaandharva

6) pitrya 7) videha 8) prakRiti-laya;

9) pashu 10) pakshii 11) sariisRipa 12) kiiTa 13) sthaavara

14) human – these are the 14 yoni-s (worlds)

त्रिविधो बन्धः ॥ १९ ॥

The 3 bandha-s are: 1) vaikRitika 2) daakshiNika 3) prakRitika.

त्रिविधो मोक्षः ॥ २० ॥

The three types of liberation (from the bandha-s mentioned in —19—):

Liberation from 1) vaikaarika bandha 2) daakshiNika bandha

3) prakRitika bandha.

त्रिविधं प्रमाणम् ॥ २१ ॥

The 3 means of acquiring correct perception (pramaana) are:

1) pratyaksha 2) anumana 3) aagama or aaptavachana.

एतत् सम्यग् ज्ञात्वा किरतकिरत्यः स्यात् ।

न पुनस्त्रिविधेन दुःखेनाभिभूयते ॥ २२ ॥

Please send corrections to sanskrit@cheerful.com

Last updated March 8, 2003